

УДК 373.2:7.07:37.015.31

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2025.340455

ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ірина Корякіна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

ORCID: 0000-0001-8917-5541

E-mail: koryakina@gnpu.edu.ua

У статті розглянуто проблему інтеграції мистецьких видів діяльності у процесі формування художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку. Виокремлено педагогічні умови, що сприяють результативності цього процесу: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, високий рівень професійної підготовки педагогів, забезпеченість методичними та матеріальними ресурсами, створення сприятливого освітнього середовища. Особливу увагу приділено методу проєктної діяльності, як ефективному інструменту для поєднання різних мистецьких практик.

Ключові слова: діти дошкільного віку; інтеграція; мистецтво; художньо-естетичні уміння; дошкільна освіта; педагогічні умови.

INTEGRATION OF ARTISTIC ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS ARTISTIC AND AESTHETIC SKILLS

Iryna Koriakina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Theory and Methodology Department of Preschool Education, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-8917-5541

E-mail: koryakina@gnpu.edu.ua

The article examines the issue of integrating artistic activities into the process of developing artistic and aesthetic skills in preschool children. The pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of this process are identified: consideration of children's age and individual characteristics, a high level of teachers' professional training, provision of methodological and material resources, and the creation of a supportive educational environment. Special attention is given to the project-based learning method as an effective tool for combining various artistic practices.

Keywords: preschool children; integration; art; artistic and aesthetic skills; preschool education; pedagogical conditions.

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується підвищеною увагою до гармонійного розвитку дитини, зокрема її художньо-естетичних умінь. Формування таких умінь є складним і багатовимірним процесом, що включає розвиток сприйняття, уяви, творчих здібностей, естетичного смаку та емоційної чутливості. Одним із ефективних шляхів розвитку художньо-естетичних компетенцій у дітей

дошкільного віку є інтеграція різних видів мистецької діяльності, таких як *образотворча, музична, художньо-мовленнєва, театральна-ігрова діяльність*

Актуальність проблеми обумовлена тим, що традиційне поділення мистецьких видів діяльності на окремі предмети часто не забезпечує повноцінного розвитку творчих та естетичних здібностей дитини, а інтеграційний підхід дозволяє створити цілісне освітнє середовище, у якому дитина має можливість комплексно сприймати і виражати художньо-естетичні явища, а педагог – ефективно планувати діяльність з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

У контексті досліджуваної теми не можна оминати працю О. Савченко [2]. Вона, власне, наголошує на тому, що без інтеграції мистецької освіти в дошкільня складно говорити про повноцінний розвиток дитини. Важливо навіть не стільки навчити дітей певним технікам, скільки сформувати в них художній смак, відчуття гармонії, здатність цінувати красу. Л. Мащенко звертає увагу на те, як мистецька діяльність впливає на емоційний світ дошкільників. І справді, коли дитина малює чи співає – це не просто «заняття», це ще й спосіб проживати емоції.

У працях С. Миронової, О. Половіної та І. Кондратець [6] ми вже бачимо інший акцент – вони розглядають арт-терапію, і тут відчувається прагнення знайти практичні інструменти, які допоможуть і у вихованні естетичної культури, і в досягненні внутрішньої рівноваги дитини. А якщо подивитися ширше, то й зарубіжні дослідники, як-от Р. Арнхейм, Г. Гарднер, Е. Ейснер [11], теж по-своєму торкалися цих питань. Їхні ідеї, можливо, звучать дещо теоретично, але вони додають ще більше розуміння – про зв'язок мистецтва й розвитку особистості.

У вітчизняних наукових розвідках окреслюються й аналізуються різні підходи до вирішення зазначеної проблеми. Однак, незважаючи на значну увагу до неї, багато важливих питань усе ще не отримали належного розкриття. Зокрема, потребує подальшого обґрунтування специфіка інтеграції різних мистецьких видів діяльності у цілісний процес розвитку художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку. Недостатньо дослідженими залишаються й питання узгодженості музичної, образотворчої, театралізованої та рухової діяльності в єдиному освітньому просторі, а також пошук оптимальних методів їх поєднання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує визначення *педагогічних умов*, які забезпечують ефективність інтегрованого підходу: створення емоційно збагаченого освітнього середовища, використання міждисциплінарних зв'язків, залучення інноваційних методик та технологій.

У цьому контексті інтеграція мистецьких видів діяльності є не лише засобом розвитку художньо-естетичних умінь в дітей, а й як важливий чинник гармонійного особистісного становлення дитини дошкільного віку.

Мета статті – теоретичне дослідження процесу інтеграції мистецьких видів діяльності як чинника розвитку художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку, а також виявлення педагогічних умов та методик, що забезпечать ефективність цього процесу.

Завданням дослідження є теоретичне узагальнення наукових підходів до проблеми розвитку художньо-естетичних здібностей, аналіз потенціалу музичної, образотворчої, театралізованої та рухової діяльності у їх взаємозв'язку, а також

визначення можливостей створення цілісного освітнього середовища, яке сприятиме гармонійному особистісному становленню дитини.

Розпочинаючи розгляд основного матеріалу, підкреслимо, що мистецька освіта та організація художньо-естетичної діяльності стали предметом зацікавлення численних дослідників і практиків, філософів та педагогів. Так, дослідження у сфері мистецької освіти демонструють її багатогранність і різновекторність. У науковому доробку *сучасних філософів* (Ю. Афанасьєва, В. Бітаєва, В. Мазепи, В. Лічковаха, Л. Левчук, О. Оніщенко, В. Чернеця, С. Уланової) порушуються питання естетичного становлення особистості та гуманізації суспільного буття. Дослідники розглядають фундаментальні теоретичні аспекти мистецтва, його виховні та культуротворчі функції, а також роль у формуванні духовного світу та світоглядних орієнтирів людини.

Педагогічні пошуки І. Зязюна, Г. Падалки, О. Рудницької, В. Орлова, О. Олексюк, О. Щолокової присвячені розробленню методологічних основ мистецько-освітньої проблематики, де особливий акцент робиться на значущості мистецтва у вдосконаленні особистості й розвитку її духовного потенціалу.

Сучасні педагоги трактують поняття мистецької освіти в контексті загальної освіти, не виокремлюючи специфіку професійної мистецької підготовки та її структурних елементів. При цьому помітна роль належить мистецтвознавству, яке посідає провідне місце серед наук, що спрямовані на задоволення потреб мистецької освіти. Саме в цій царині сьогодні активно опрацьовуються актуальні мистецько-освітні питання. У працях С. Волкова, І. Ляшенка, О. Майорової, Л. Савицької та інших досліджуються витoki мистецької освіти, аналізується функціонування окремих типів освітніх закладів мистецького спрямування, позашкільних установ, а також проблематика підготовки фахівців у музичній, художній, хореографічній та театральній галузях [8].

У загальній системі безперервної освіти мистецька освіта займає одне з провідних місць. Її основою є мистецтво, яке розуміється як творче відображення реальності через художні образи, як форма художньої творчості та як сфера творчої діяльності у галузі мистецтва [5].

Мистецька освіта, згідно з термінологічними джерелами, визначається як складова частина загальної системи освіти, що охоплює процеси навчання, виховання й самовиховання особистості засобами різних видів мистецтва – музики, театру, кіно, хореографії, образотворчого мистецтва, дизайну та інших [5].

Одним із провідних понять у мистецькій сфері є категорія художнього образу, адже саме образність є тим чинником, який відрізняє мистецтво від інших способів пізнання й відображення дійсності. У філософських працях термін «художній образ» трактується як «синтезуюча форма художньої свідомості та творчості загалом, що втілює, творить та об'єднує зміст твору, відзначається повнотою і цілісністю» [10].

На думку С. Гончаренка, «художній образ» є особливою формою відображення реальності у мистецтві, основним результатом художньої творчості, що має здатність чинити естетичний вплив на людину; конкретно-чуттєвим утіленням певного задуму митця [1].

Основним завданням освіти виступає художнє пізнання світу, формування естетично-ціннісного ставлення до оточення, розвиток і саморозвиток творчих здібностей у різних видах діяльності, а також духовно-моральне становлення

особистості. У межах системи мистецької освіти, з урахуванням вікової періодизації, виокремлюється дошкільна мистецька освіта, яка висвітлюється у працях Л. Виготського, М. Кагана, О. Комаровської, О. Рудницької, І. Франка, А. Флієра та інших учених і педагогів.

До мистецьких напрямів дошкільної освіти належать різні види художньо-творчої діяльності дітей, зокрема *образотворча, музична, художньо-мовленнєва, театральна-ігрова діяльність*. Особливістю цих видів діяльності є те, що вони, за словами Л. Виготського, стимулюють глибоко особистісний акт художнього сприйняття [7], що спонукає дитину до рефлексії та оцінювання власних творчих досягнень, як у вербальній формі, так і через предметний результат.

Варто зауважити, що мистецька освіта дошкільного віку не лише формує базові творчі навички, а й стимулює усвідомлене ставлення до власної діяльності та розвиток критичного мислення у дітей.

Об'єднання образотворчої, музичної, художньо-мовленнєвої та театральної-ігрової діяльності є потужним педагогічним інструментом, який дозволяє поєднати різні види мистецького впливу в цілісну систему, спрямовану на всебічний і гармонійний розвиток дитини. Синтез музики й театру, образотворчого мистецтва та художнього слова не лише збагачує естетичне сприйняття, але й активізує емоційну чутливість, стимулює творче мислення та формує здатність до співпереживання.

Впровадження інтегрованих занять в освітній процес закладів дошкільної освіти відбувається за умови дотримання певних педагогічних умов. Педагогічна умова – це необхідна передумова або обставина, яка забезпечує можливість реалізації, створення чи формування певного явища або сприяє досягненню конкретної мети в освітньому процесі [5].

Для ефективного впровадження інтегрованих занять необхідно враховувати такі умови: *дотримання вікових особливостей розвитку дітей, забезпечення високого рівня кваліфікації педагогів, наявність відповідних методичних матеріалів і ресурсів, а також створення умов для підтримки творчої активності і застосування індивідуального підходу до кожної дитини*.

Особливе значення серед них має *створення сприятливого освітнього середовища*, яке охоплює не лише зовнішнє оформлення приміщень із використанням естетично привабливих матеріалів і декоративних елементів, а й впровадження інтерактивних методів навчання, що мотивують дітей до активної участі у творчій діяльності.

Зупинимось детальніше на кожній із умов. Педагогічна умова *дотримання вікових особливостей розвитку дітей* означає, що освітній процес має враховувати фізичний, психологічний, емоційний та соціальний розвиток дітей відповідного віку. У дошкільному віці дитина перебуває на певних етапах формування мислення, мовлення, моторики, уваги, пам'яті і емоційної сфери. Тому методики і форми роботи повинні бути адаптовані до цих особливостей. Так, заняття не повинні перевантажувати дітей, враховувати рівень розвитку дрібної і крупної моторики, можливості уваги та витривалості; мають використовуватися ігри, сюжетні ситуації, казки, які відповідають рівню розуміння дитини, спонукають до активного мислення і творчості; заняття мають формувати позитивні емоції, забезпечувати безпечну і підтримуючу атмосферу, яка стимулює зацікавленість і впевненість у своїх силах.

Друга умова – *забезпечення високого рівня кваліфікації педагогів* передбачає те, що педагоги, які працюють із дітьми в умовах інтегрованих занять, повинні мати ґрунтовні знання не лише з педагогіки і психології, а й з різних видів мистецтва, методик їх інтеграції та інноваційних освітніх технологій. Це можна забезпечити шляхом постійного підвищення їх кваліфікації: участь у семінарах, тренінгах, майстер-класах, обмін досвідом із колегами.

Для якісного проведення інтегрованих занять необхідно мати сучасні, доступні та різноманітні освітні матеріали, які відповідають тематиці і віковим особливостям дітей. Методичні посібники та рекомендації, розроблені спеціалістами, які допомагають педагогам організувати заняття, містять плани, сценарії, ідеї для творчих завдань; різноманітні ілюстровані книги, наочні посібники, дидактичні ігри, музичні записи, відеоматеріали. В аспекті досліджуваної нами проблеми важливо забезпечити наявність творчих ресурсів таких як фарби, олівці, пластилін, тканини, різноманітні матеріали для аплікацій і конструювання, музичні інструменти, костюми для театралізації.

І, звичайно в умовах сьогодення неможливо ігнорувати технічне обладнання: мультимедійні пристрої, інтерактивні дошки, комп'ютери, які допомагають урізноманітнити заняття та залучити дітей до активної участі. Саме тому ми виокремили умову *«наявність відповідних методичних матеріалів і ресурсів»*.

Педагогічна умова *створення умов для підтримки творчої активності і застосування індивідуального підходу до кожної дитини* полягає у створенні освітнього середовища, в якому кожна дитина почувається унікальною і має можливість розвиватися відповідно до власних інтересів, здібностей та темпів розвитку. Для цього педагог підтримує творчу активність дітей, організовуючи ситуації вибору, заохочуючи експерименти, дозволяючи проявляти ініціативу, ставити запитання і шукати власні рішення. Водночас освітній процес індивідуалізується з урахуванням особливостей кожної дитини – її темпераменту, стилю навчання, рівня розвитку та попереднього досвіду. Важливим аспектом є також створення психологічного комфорту, коли педагог формує безпечне і дружнє середовище, у якому дитина не боїться помилок і може вільно виражати свої думки і почуття. Регулярний зворотний зв'язок допомагає дітям усвідомлювати свої досягнення, коригувати дії та планувати подальший розвиток. Такий комплексний підхід сприяє не лише розвитку творчих здібностей, а й формуванню позитивної самооцінки, мотивації до навчання і життєвої активності.

Педагогічна умова *створення сприятливого освітнього середовища* охоплює як фізичний, так і психологічний простір, у якому відбувається навчання та розвиток дитини. Фізичне середовище має бути затишним, безпечним і добре освітленим, обладнаним зручними меблями та різноманітними матеріалами для творчості. Використання естетичних елементів, таких як кольорові стіни, яскраві іграшки та оформлення виставок дитячих робіт, сприяє формуванню позитивного настрою та натхнення у дітей. Психологічне середовище передбачає створення атмосфери взаємоповаги, підтримки та довіри між педагогом і дітьми, а також серед самих дітей, що дозволяє кожній дитині відчувати себе прийнятою і цінною. Важливо також впроваджувати інтерактивні методи навчання, зокрема ігри, драматизації, проектну діяльність і використання сучасних технологій, які залучають дітей до активної участі,

стимулюють їхню зацікавленість та бажання творити. Мультисенсорний підхід, що передбачає залучення різних каналів сприйняття інформації – зорового, слухового, тактильного – допомагає глибше засвоювати знання і розвивати творчі здібності. Створення такого освітнього середовища сприяє гармонійному розвитку дітей, підвищенню їх мотивації до навчання та формуванню стійкого інтересу до мистецтва і творчості.

Ураховуючи всі зазначені педагогічні умови, важливо також розглянути конкретні методики, які б забезпечили ефективність впровадження інтегрованих занять у дошкільній освіті.

Існує кілька ефективних методик, зокрема сюжетно-рольові ігри з елементами театралізації, творчі майстерні та інтерактивне навчання з використанням мультимедійних технологій, проте в межах цієї статті зупинимося детальніше на методі проєктної діяльності.

Питання про привабливість проєктного методу варто розглянути через визначення самого поняття «проєкт». Проєкт можна розуміти як усвідомлене та осмислене внутрішнє прагнення досягти певної мети й отримати результат. Також його трактують як послідовну діяльність, спрямовану на досягнення реальної мети та розв'язання життєвої проблеми, що підкреслював Р. Уоткінс [4].

Григорій Ващенко, доцент Українського Полтавського університету (сучасний ПДПУ) відносив метод проєктів до активних методів навчання: «Цінність методу проєктів у тім, що він привчає дітей до планової систематичної роботи...» [9].

Проєктний метод розглядається як особлива форма організації діяльності, у якій поєднується усвідомлене прагнення досягти певної мети та отримати результат із послідовною роботою, спрямованою на розв'язання конкретних життєвих завдань. Саме така логіка роботи робить його надзвичайно ефективним у сфері дошкільної освіти, адже дозволяє дітям не лише пізнавати світ, а й творчо його осмислювати. Важливим аспектом стає можливість поєднання різних видів діяльності, що відкриває шлях до інтеграції мистецьких практик. Таким чином, метод проєктів набуває особливого значення у формуванні художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку, адже саме через інтеграцію мистецьких видів діяльності створюються умови для гармонійного розвитку дитячої творчості [3].

Основне завдання вихователя полягає у тому, щоб сформулювати проблемну ситуацію, викликати в дитини внутрішню потребу в її розв'язанні, а також організувати умови для пошуку шляхів подолання цієї проблеми в межах зони найближчого розвитку. У процесі такої змістовної взаємодії з педагогом дитина створює певний кінцевий продукт. При цьому її мета полягає у знаходженні відповідей, створенні результату та постановці нових запитань. Завершення дитячого проєкту для вихователя не означає зупинку роботи: він переходить до аналізу ефективності, виявлення недоліків, пошуку шляхів удосконалення та визначення нових проблем для подальшої реалізації. У такій логіці організації діяльності простежується діалог між вихователем і дитиною: педагог створює умови, що стимулюють пізнавальну активність, а дитина у відповідь проявляє творчість, шукає рішення, ставить нові запитання. Цей процес не завершується лише отриманням кінцевого продукту, адже вихователь продовжує роботу через аналіз результатів і планування нових кроків. Саме тут відкривається широке поле для поєднання різних видів дитячої діяльності, зокрема мистецьких.

Інтеграція музики, образотворчості, театралізації чи танцю в межах проєктної роботи сприяє формуванню художньо-естетичних умінь дошкільників, роблячи процес не лише змістовним, а й глибоко емоційно насиченим.

У таблиці представлений алгоритм діяльності над проєктом з метою інтеграції мистецьких видів діяльності у формуванні художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку

Таблиця 1

Алгоритм організації інтеграції мистецтва у діяльність дошкільників

Етап роботи над проєктом	Діяльність вихователя	Діяльність дітей	Очікуваний результат
1. Постановка проблеми	Створює проблемну ситуацію, визначає тему, мотивує до пізнавальної та творчої активності	Висловлюють думки, ставлять запитання, формують інтерес	Виникнення потреби в дослідженні та творчій діяльності
2. Планування	Організовує обговорення, пропонує різні мистецькі засоби (музика, малювання, танець, театр)	Обирають види діяльності, планують кроки, висувають ідеї	Формування плану інтегрованої діяльності
3. Реалізація	Забезпечує матеріалами, консультує, підтримує творчі пошуки	Виконують завдання (малюють, співають, інсценують, створюють колективні роботи)	Створення проміжних і кінцевих продуктів
4. Презентація результатів	Організовує показ, виставку чи театралізовану гру	Представляють створений продукт іншим (одноліткам, батькам)	Публічна демонстрація результату, розвиток комунікативних і художніх навичок
5. Рефлексія та оцінювання	Аналізує досягнення, виявляє недоліки, пропонує нові напрями	Обговорюють свої враження, роблять висновки, ставлять нові запитання	Усвідомлення здобутого досвіду, визначення перспектив нових проєктів

Таким чином, проведене теоретичне дослідження підтверджує, що інтеграція різних мистецьких видів діяльності є дієвим засобом формування художньо-естетичних умінь дітей дошкільного віку. Її ефективність зумовлена комплексним впливом на емоційну, когнітивну та творчу сфери дитини, що сприяє розвитку уяви, естетичного смаку, емоційної чутливості та комунікативних навичок. Виокремлені педагогічні умови (урахування вікових особливостей, високий рівень кваліфікації педагогів, забезпечення методичними матеріалами, створення творчо насиченого середовища) забезпечать якісне впровадження інтегрованих занять у практику дошкільної освіти.

Використання методу проєктної діяльності відкриває широкі можливості для організації інтегративного освітнього процесу, адже поєднання музичної, образотворчої, театральної та художньо-мовленнєвої активності забезпечує цілісний розвиток дитини та формування її естетичної культури.

Подальшої наукової розвідки потребують питання практичної апробації запропонованих педагогічних умов у різних моделях закладів дошкільної освіти, розробка критеріїв та показників ефективності інтегрованого підходу, а також визначення шляхів оптимального поєднання традиційних та інноваційних методик у мистецькій освіті.

Перспективним є також вивчення впливу цифрових технологій на інтеграцію мистецьких видів діяльності та можливостей їх використання для формування художньо-естетичних умінь дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
2. Деркач О. О. Виховний потенціал арт-педагогіки як об'єкт науково-педагогічної рефлексії. *Простір арт-терапії: Мистецтво життя*. Київ : Золоті ворота, 2015. С. 18–25.
3. Коршунова Т. Л. Диференційований підхід до типів проєктування. URL: http://poippo.pl.ua/otmz/kruglyj_stol (дата звернення: 01.09.2025).
4. Метод проєктів у діяльності дошкільного закладу: навч.-метод. посіб. / уклад. Л. А. Швайка. Харків : Видавнича група «Основа», 2010. 203 с.
5. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
6. Половіна О. В., Кондратець І. А. Арт-освіта : навчально-методичний посібник. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. С. 55–69.
7. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
8. Сідлецька Т. І. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні. URL: <https://surl.li/mrqjiw> (дата звернення: 01.09.2025).
9. Токаренко Н. М. Метод проєктів як ефективний засіб організації розвивально-пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. URL: http://poippo.pl.ua/otmz/kruglyj_stol/3.pdf (дата звернення: 01.09.2025).
10. Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
11. Джеймс Х. Art Education: History and Theory. New York : Routledge, 2010. No 9 (43). P. 224–237.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
2. Derkach, O. O. (2015). *Vykhovnyi potentsial art-pedahohiky yak ob'iekt naukovo-pedahohichnoi refleksii* [Educational potential of art pedagogy as an object of scientific and pedagogical reflection]. *Prostir art-terapii: Mystetstvo zhyttia – Space of art therapy: Art of life*, 18–25. Kyiv: Zoloti vorota.
3. Korshunova, T. L. (2025). *Dyferentsiiovanyi pidkhd do typiv proektuvannia* [Differentiated approach to types of design]. URL: http://poippo.pl.ua/otmz/kruglyj_stol.
4. Shvaika, L. A. (Ed.). (2010). *Metod proektiv u diialnosti doshkilnoho zakladu* [Project method in preschool institution activity]. Kharkiv: Vydavnycha hrupa “Osnova”.
5. Yarmachenko, M. D. (Ed.). (2001). *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv: Pedahohichna dumka.
6. Polovina, O. V., & Kondratets, I. A. (2022). *Art-osvita: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Art education: Educational-methodical manual]. Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University.
7. Papucha, M. V. (Ed.). (2018). *Psykhohohia liudyny: L. S. Vyhotskyi ta suchasna nauka* [Human psychology: L. S. Vygotsky and modern science] (Vol. 1). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia.

8. Sidletska, T. I. (2025). Stanovlennia i rozvytok mystetskoï osvity v Ukraini [Formation and development of art education in Ukraine]. URL: <https://surl.li/mrqqiw>.
9. Tokarenko, N. M. (2025). Metod proektiv yak efektyvnyi zasib orhanizatsii rozvyvalno-piznavalnoi aktyvnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [Project method as an effective means of organizing developmental and cognitive activity of older preschool children]. URL: http://poippo.pl.ua/otmz/kruglyj_stol/3.pdf.
10. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys.
11. James, H. (2010). Art education: History and theory. New York: Routledge.